

УДК 32.001:324:323(477)

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ВИБОРУ

Вікторія Бунь

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: victoriabyn@mail.ru*

Досліджено низку теорій електорального вибору, зокрема три класичних – соціально-психологічну, соціологічну, раціонально-інструментальну. Доведено, що в умовах політичних систем, котрі трансформуються, доцільно побудувати інтегративну модель електорального вибору на основі методологічного інструментарію “лійки причиновості”, яка, передбачаючи поступове звуження фокусу аналізу, дає змогу систематизувати й інтегрувати різнопланові чинники електорального вибору, характерні для соціологічного, соціально-психологічного та раціонально-інструментального підходів.

Ключові слова: електоральний вибір, детермінанти електорального вибору, лійка причиновості, теорія раціонального вибору.

Електоральна участь стала об’єктом фахових наукових досліджень порівняно недавно. Це пояснюється утвердженням інституту парламентаризму й інституту виборів законодавців, введенням загального виборчого права. Хоча вибори як форма здійснення народовладдя існували ще у Стародавній Греції, на стрижневий механізм, форму прояву суверенітету народу вони перетворилися саме в умовах сучасних демократій. Поширення загального виборчого права, скасування майнових цензів дало змогу залучити до політичної сфери діяльності велику кількість людей. Громадяни отримали право виявляти свою політичну волю на виборах, а науковці звернулися до аналізу механізмів формування політичного вибору громадян. Отже, мета статті – аналіз процесу зміни методологічних підходів до вивчення електорального вибору.

Дослідження електоральної поведінки відбувалось приблизно в тому ж руслі, що й вивчення політичної поведінки загалом. Серед перших дослідників електорального вибору найчастіше називають французького вченого, “демогеографа”, засновника “виборчої географії” А. Зігфріда. У книзі “Політична картина Західної Європи в період III Республіки” (1913 р.) автор запропонував власну модель пояснення електорального вибору. Згідно з нею електоральна поведінка громадян визначається особливостями історичного, адміністративного і соціально-політичного формування країни, характеристиками соціальної структури та релігійним “кліматом”. Ці чинники детермінуються натомість характером ландшафту, типом поселення, а також відносинами власності.

Учень А. Зігфріда – Ф. Гогель (“Географія виборів у Франції в роки Третьої та Четвертої республік”, 1958 р.) був засновником “екологічної школи” і сферу власних досліджень окреслював як “соціологію виборів”, а не “виборчу географію”. Дослідник приділяв значно менше уваги географічним чинникам і зосередив увагу на

соціальних чинниках електорального вибору. Ф. Гогель сформулював основне методологічне положення екологічного підходу, наголосивши, що будь-які наукові дослідження електорального вибору “повинні ґрунтуватися на співвідношенні результатів виборів і чинників, котрі можуть пояснити ці результати” [7, с. 36].

У межах екологічного підходу написані праці М. Догана і Р. Херберле. Так, М. Доган, аналізуючи електоральний вибір французьких промислових робітників, поєднував методи екологічної школи з результатами соціологічних досліджень, а Р. Херберле для визначення чинників, що детермінують політичну поведінку виборців, використовував переважно статистичні методи. На електоральний вибір, з погляду науковця впливали соціально-економічні і соціально-структурні показники, які, в тому числі, мали територіальну та історичну природу [6, с. 5].

На дослідження електорального вибору значно вплинула методологія біхевіоризму. Вивчаючи поведінку виборців, біхевіористи відсунули на другий план статистичні дані, надаючи перевагу соціологічним опитуванням виборців. Саме в цьому ключі працювали вчені Г.-Е. Меріам, Г.-Ф. Госнел, С.-Е. Райс, П. Лазарсфельд, С. Ліпсет, С. Роккан та ін. Їхні праці становили основу соціологічного підходу у дослідженні електорального вибору.

Наприклад, у 1924 р. американці Г.-Е. Меріам, Г.-Ф. Госнел, застосовуючи метод інтерв'ю, спробували визначити мотиви абсентеїзму. Згодом С.-Е. Райс у праці “Кількісні методи в політиці” розробив методіку панельних опитувань виборців. Використовуючи цей метод у 1940-х роках, учені Колумбійського університету на чолі з П. Лазарсфельдом приділили увагу аналізу механізму формування електорального вибору громадян. Результатом дослідження стала книга “Вибір народу. Як виборець приймає рішення під час кампанії по виборах президента. Автори наголошують на тому, що суб'єктом електорального вибору вважався індивід, а не великі соціальні групи. Унаслідок проведених досліджень була розроблена методика, яка давала змогу поділяти виборців на групи залежно від стійкості або нестійкості їхніх ідеологічних орієнтирів, виявити причини динаміки електоральних намірів нестійких виборців під час виборчої кампанії і зіставити електоральні орієнтації та вибір з іншими показниками.

У наступній праці “Голосування. Дослідження процесу формування думок виборця під час президентської виборчої кампанії” [10] П. Лазарсфельд і Б. Берельсон робили акцент на ролі суспільних інститутів (політичних партій, профспілок, формальних владних інститутів), поточних політичних проблем, а також міжособистісних взаємодій. Серед чинників, котрі впливають на електоральний вибір, виокремлено соціоекономічний статус, етнічність, релігійну приналежність виборця, роль соціальних груп, до яких належить індивід, зокрема сім'ї. Особлива увага зверталася на дослідження впливу ЗМІ та владних інститутів на виборців. При чому такий вплив фактично характеризувався як маніпулятивний. Тобто головним чинником електорального вибору називався тиск ЗМІ та влади [10].

Соціологічний підхід до аналізу електорального вибору простежуємо у розвідках С. Ліпсета і С. Роккана. У статті “Структура поділів, партійні системи і уподобання виборців” автори обґрунтовують вплив соціальних конфліктів на партійну диференціацію. Пояснюючи вибір електорату, дослідники стверджують, що, голосуючи за партії, виборці висловлюють не лише ставлення до окремих питань, а й

“зазвичай змушені обирати між історично заданими “пакетами” програм, зобов’язань, поглядів і навіть життєвих позицій” [4, с. 205].

Аналізуючи роль партій у сучасних демократіях, учені наголошують, що саме партії артикулюють інтереси політичних акторів та “змушують громадян позиціонувати себе стосовно окремих ліній структурних поділів” [4, с. 207]. Дослідники розрізняють чотири таких поділи. Зокрема, результатом національних революцій є релігійний та поділ між центром і периферією. Під час індустріальної революції виникли поділи між власниками і робітниками та конфлікт між інтересами земельних власників і промисловців (поділ між селом і містом).

С. Ліпсет та С. Роккан наголошують, що в кожній політичній системі існує власна ієрархія ліній поділів, які можуть змінюватися з часом. Для нас важливим є висновок дослідників про те, що для адекватного аналізу уподобань виборців розгляд актуальних політичних проблем і соціальної структури електорату є недостатнім: “Набагато важливіше повернутися до стадії початкового формування партійних альтернатив і дослідити взаємодію між історично заданими центрами ідентифікації і наступними змінами в структурних умовах вибору” [3, с. 233]. Саме дослідження підстав і природи формування поділів, аналіз процесу трансформації так званих пакетів програм та зобов’язань політичних партій, за які повинні голосувати виборці, дозволяє визначити детермінанти електорального вибору.

Загалом головною тезою, яка репрезентує соціологічний підхід, є уявлення про пряму залежність між соціальними характеристиками виборців, набутим ними досвідом та їхніми електоральними уподобаннями.

Соціологічний підхід хоча і ставив у фокус дослідження індивіда з його психологічними характеристиками, проте психологічні основи електорального вибору так і не були розкриті. Це спробували зробити дослідники з Мічиганського університету в 1950-х роках в рамках соціально-психологічного підходу. А.Кемпбел, Ф. Конверс, В. Міллер, Д. Стоукс здійснили аналіз президентських виборів у США 1952 і 1956 років. Результатом цього дослідження стала монографія “Американський виборець”. Ця робота цікава, насамперед, тим, що дослідники здійснили ієрархізацію чинників електорального вибору і запропонували модель “лійки причиновості”. Запропонована модель отримала подальше використання не лише для аналізу електоральної суб’єктності, а й була широко застосована в транзитології, дослідженнях міжнародних систем.

Головний зміст запропонованого підходу полягає в тому, що фактори розташовуються ієрархічно, тобто мають різний вплив на електоральне самовизначення виборців. Дана методологія дозволяє здійснити ранжування різномасштабних факторів.

Автори “Американського виборця” пояснюють механізм дії у лійці таким чином: “Уявімо, що вісь лійки – це часовий вимір... Більшість складних подій у лійці є результатом множини попередніх причин. Кожна така подія, в свою чергу, впливає на чисельні наслідки, але фокус нашого зацікавлення звужується в міру наближення до залежної змінної поведінки. Ми поступово виключаємо ті наслідки, які перестають впливати на політичну дію. Оскільки ми змушені розглядати всі часткові причини як суттєві в кожній окремий момент, відповідно наслідків, які мають для нас значення, є значно менше, ніж їх причин. Результатом є ефект конвергенції” [18, с. 24].

В лійку дослідники закладають набір факторів, які утворюють рівні змінних. У найширшій частині містяться економічна структура, соціальні розколи (поділи) та історичні традиції, які не детермінують безпосередньо електоральний вибір, проте впливають на структуру партійної системи і формують наступний рівень факторів (групову лояльність і ціннісні орієнтації). Безпосередньо на електоральний вибір впливають установки виборців щодо кандидатів (республіканця і демократа), політичних курсів (враховуються питання зовнішньої і внутрішньої політики) і групових інтересів (“переваг”) та проурядових партій.

Також дослідники виділяють низку зовнішніх відносно “лійки” короткотермінових факторів, а саме: поточні політичні та економічні умови, особливості виборчої кампанії, дії уряду, вплив друзів, оточення та ЗМІ.

Ключову роль в цій теорії відіграє поняття “партійної ідентифікації”. Її розвиток дослідники прослідковують, починаючи від періоду ранньої соціалізації. У “лійці” партійна ідентифікація грає роль своєрідного фільтру, який опосередковує вплив чинників на електоральний вибір. Вона виконує роль проміжної ланки в процесі впливу групової лояльності та ціннісних орієнтацій на установки.

Соціально-психологічний підхід, загалом, та методологія “лійки причиновості”, зокрема, продемонстрували свою дієвість при дослідженні електорального вибору в США. Проте теорія не уникла критики. Зокрема, процес солідаризації з партією (партійну ідентифікацію) автори підходу характеризували як доволі стабільну, таку, що формується в період ранньої соціалізації і змінюється протягом життя лише під впливом вагомих суспільно-політичних проблем. Втім, з цієї точки зору, складно пояснити факт масового відходу виборців від традиційних політичних партій в США та Західній Європі в 60-70-х рр. XX ст. Саме тому автори підходу намагались реабілітувати власні дослідження. Зокрема, Ф. Конверс запропонував теорію “нормального голосування” [11]. Головною її гіпотезою було те, що партійна ідентифікація є доволі стабільною і перманентно впливає на електоральний вибір. Зміни спостерігаються лише у випадку дії на виборця сильних короткострокових факторів (різка зміна поточної політичної, економічної ситуації, поява актуальних проблем під час виборчої кампанії тощо). Якщо на наступних виборах їхній вплив зникає, то дія партійної ідентифікації проявляється у повній мірі. Таким чином залежно від стійкості партійної ідентифікації виборці поділяються на поміркованих і “стійких” (чим сильнішою є партійна ідентифікація, тим менше виборець підпадає під вплив короткострокових факторів). “Стойких” виборців Ф. Конверс характеризував не лише як найбільш стабільних у власних уподобаннях, а й таких, що відзначаються високим рівнем електоральної активності, значною поінформованістю та підвищеним інтересом до сфери політики. Це твердження викликало дискусії стосовно того, чому найбільш поінформовані стійкі виборці не можуть змінити власні уподобання під впливом нових суспільно-політичних проблем та нових соціополітичних поділів.

Загалом соціально-психологічний підхід продемонстрував власну дієвість при дослідженні електорального вибору в США та Західній Європі. Проте він також спричинив багато дискусій щодо таких питань, як можливість ідентифікації виборця із кількома партіями або відсутність партійної ідентифікації як такої, механізм формування ідентифікації з партією у країнах з багатьма соціополітичними поділами, місце негативної партійної ідентифікації тощо. Загальним недоліком підходу є

труднощі з поясненням динаміки електорального вибору. Зокрема, не поясненими залишилися такі явища, як загальне послаблення партійної ідентифікації, зростання впливу короткострокових факторів, “міграція” виборців до так званих партій нової хвилі, збільшення кількості нестійких виборців, що були характерними для країн Західної Європи та США в останні десятиліття XX і на початку XXI ст.

Також не вписувалась в існуючі концепції тенденція до раціоналізації електорального вибору. Саме нездатність цих підходів пояснити сучасні зміни в електоральних процесах сприяла появі раціонально-інструментального підходу. Основні положення щодо підходу були викладені в праці Е. Даунса “Економічна теорія демократії”. Дослідник вважає, що політичні структури демократії можна розглянути за допомогою категорій, які, зазвичай, використовують для аналізу економічного процесу. Е. Даунс проводить паралелі між поняттям політичної конкуренції і економічним обміном. Головною тезою, навколо якої формується економічна теорія демократії, є: “Оскільки громадяни в нашій моделі є раціональними, тому вони розглядають вибори, як такі, що забезпечать вибір уряду найбільш вигідного для них. Кожен громадянин голосує за партію, що, на його думку, забезпечить йому найбільше переваг, перебуваючи в уряді” [12, с. 138].

Отже, згідно з даним методологічним підходом поведінка виборця вже не експресивна (як це було в соціологічному та соціально-психологічному підходах), а інструментальна. Раціонально мислячий виборець здатний надати перевагу тій конкуруючій стороні, що запропонує найбільше тверджень того, що саме вона буде найефективнішим урядовцем і задовольнить інтереси виборця.

Водночас, Е. Даунс робить зауваження, що така модель може працювати лише за умови ідеальної поінформованості усіх учасників політичного загалом, і виборчого процесу зокрема. Проте, насправді дослідники стикаються із ситуацією, коли “партії не завжди знають чого громадяни хочуть, а громадяни не завжди знають, що уряд або опозиція робили, роблять і робитимуть, щоб захистити їх інтереси” [12, с. 139]. Виборцям у цьому випадку дати лад в програмних положеннях партій допомагає ідеологія, яку Е. Даунс трактує як власне уявлення особи про найкраще влаштування суспільства.

Розглядаючи спектр, в якому може здійснюватися електоральний вибір (“праві – ліві”), Е. Даунс наголошує, що отримати найбільшу кількість голосів здатна партія, що знаходиться найближче до центру цього спектру (так званої медіани). Тому, усвідомлюючи це, партії намагатимуться адаптувати свої програми і поступово рухатимуться до вимог “медіанного” виборця.

Концепція “медіанного виборця” отримала подальший розвиток поруч із іншими численними теоріями електорального вибору, зокрема різні її версії розробляли Д. Блек, О. Девіс, М. Хініч. Значну роль ідеології в процесі формування електорального вибору також досліджували М. Хініч і М. Мангер [14], які неоліком концепції “медіанного виборця” вважали нездатність партій та партійних функціонерів здійснити чітку ідентифікацію інтересів і прагнень медіанного виборця у всіх можливих випадках.

Гіпотези Е. Даунса розвинули У. Райкер, П. Ордешук, зазначивши, що громадянин візьме участь у виборах, якщо вигода від голосування перевищить витрати, пов’язані із голосуванням. Користь від участі в голосуванні обчислюють за допомогою такої математичної формули: $R = PB - C + D$, де R – очікувана користь від

участі в голосуванні; Р – імовірність вплинути на результат; В – пов'язана з цим результатом вигода (різниця між результатами голосування); С – витрати, пов'язані з участю у голосуванні (час, транспорт і т.д.); D – особиста вигода від участі, не залежно від результату голосування (наприклад, моральний обов'язок взяти участь у виборах) [9].

Дослідники прийшли до висновку, що отримав назву “парадокс голосування”: якщо б виборець повів би себе “раціонально” і врахував малу імовірність вплинути на результат голосування, то на вибори він би просто не прийшов. Таким чином, моральний обов'язок (D – у запропонованій вище формулі) є набагато вагомішим фактором ніж Р чи В. Для того, щоб вибори перетворились на вигідну, з точки зору раціональності, подію для виборців, поняття “отриманої вигоди” слід розширити за рахунок “моральних” переваг (відчуття відповідальності, морального обов'язку і т.д.)

Загалом розглянутий підхід розкриває причини участі у виборах, а не фактори здійснення того чи іншого електорального вибору. Водночас, для того, щоб участь у виборах була вигідною, виборець мінімізує зусилля в пошуках інформації, користуючись найбільш доступними даними, а саме – знанням особливостей власного економічного становища та економічної ситуації в країні. Незацікавленість в отриманні інформації про партії і кандидатів дослідники оцінюють як “прояв раціональності індивідів, які оцінюють втрати свого часу вище, ніж можливий дохід від інформованості про діяльність партій” [1, с. 40].

Концепція Е. Даунса викликала значні дискусії і спричинила появу цілої низки праць, написаних в руслі теорії раціонального вибору. Зокрема, недоліки концепції Е. Даунса намагається подолати М. Фіоріна [13, с. 391]. Замість ідеології критерієм електорального вибору дослідник вважає суб'єктивну оцінку виборцем власного економічного становища. Виборець зовсім не є добре поінформованим і зацікавленим громадянином, проте він не перестає діяти раціонально, мінімізуючи власні зусилля по збору інформації і враховуючи лише доступні для нього дані – знання, як йому жилося під час діяльності цього уряду. Голосування фактично перетворюється на покарання або винагородження діючого уряду (інкумбента) за ту економічну політику, яка проводилась протягом попередніх 4-5 років. Таке голосування отримало назву ретроспективного, на противагу перспективному (важливі очікування, наскільки вдалою буде робота уряду в майбутньому).

Робота М. Фіоріни не залишилась також без критичних зауважень, зокрема, дискусії тривають щодо того, що важливіше для виборця – власне економічне становище (егоцентричне голосування) чи стан економіки держави в цілому (соціотропне голосування).

Не вписується в теорію М. Фіоріни феномен дифузної підтримки режиму [3]. Інглхарт Р. наголошує, що переобрання інкумбента дійсно залежить від позитивної відповіді виборця на таке запитання: що ви зробили для мене протягом останнього часу? (ретроспективне і егоцентричне голосування). Проте, якщо впродовж тривалого проміжку часу діюча влада проводить успішну політику, то виникає думка про цінність і ефективність політичної системи як такої, незалежно від її успіхів чи провалів. Тоді автоматично отримуємо підтримку діючої влади навіть у випадку появи негативних наслідків її дій. Дослідник зазначає, що дифузна підтримка режиму

є доволі стійкою навіть під час складних в економічному та політичному плані періодів.

Узгодити ці два підходи можливо, якщо підтримку діючої влади (конкретної партії чи лідера) замінити тезою про підтримку режиму загалом. Наприклад, навіть у випадку серйозних економічних та політичних потрясінь суспільство, яке впродовж тривалого часу обирало лідерів демократичного ліберального спрямування, не надасть перевагу екстремістській політичній силі.

На відміну від М. Фіоріні, існує низка теорій перспективного голосування. Наприклад, у теорії “виборця як споживача” Х. Хіммельвейт центральними змінними є потреби виборців та проблематика виборів (проблеми і питання, запропоновані до вирішення конкуруючими політичними силами), що співвідносяться на політичному ринку як попит і пропозиція. Поведінка виборця є інструментальною і перевага надається тій партії чи кандидату, що, на думку виборця, найкраще забезпечить його інтереси в майбутньому.

Загалом теорія раціонального вибору призвела до значних змін у поглядах на виборця, перетворивши його на раціонально мислячого, свідомого суб'єкта, який на підставі порівняння альтернатив за певним критерієм (виробленим за допомогою аналізу певного набору інформації) здійснює вибір, враховуючи власний інтерес. Проте концепції електоральної участі, розроблені в рамках теорії раціонального вибору, мали один суттєвий недолік – для здійснення справді компетентного вибору слід оперувати величезним об'ємом даних, які виборець не здатний ні зібрати, ні проаналізувати. Тому поняття “раціональності результату вибору” замінюють на категорію “обмеженої раціональності процесу вироблення рішення”.

Загалом, пояснюючи поведінку індивіда з точки зору теорії раціонального вибору, дослідники пропонують врахувати низку характеристик поняття “раціональності”: раціональність суб'єктивна (не можливо вивести універсальні об'єктивні характеристики раціональності, оскільки існує стільки ж “раціональностей” як індивідуальних “я”); раціональність обмежена (залежить від кількості і якості інформації, якою оперує суб'єкт вибору та обмеженості часового ресурсу); раціональність індивідуалістична (досліджуються окремі індивіди та їх дії, а не суспільство в цілому) [9].

Запропоновані твердження демонструють відхід від “ідеальної” до “обмеженої” раціональності процесу вибору, в рамках якої виборець володіє обмеженими ресурсами (інформація, час і т.д.) і виходячи з цього формує стратегію голосування.

Прихильники раціонально-інструментальних підходів до аналізу електорального вибору загалом здійснюють свої дослідження в традиції теорії раціонального вибору і дотримуються методологічного індивідуалізму, згідно з яким соціальні та політичні явища можуть бути пояснені з точки зору дій індивідів в рамках певних обмежень. Під певними обмеженнями маються на увазі правила гри, інституційний дизайн, які, з одного боку, обмежують виборця, а з іншого дозволяють йому бути компетентним “гравцем” на електоральному полі. Тому, як зазначає, наприклад, Дж. Цебеліс зміни інституційних факторів та умов зовнішнього середовища дозволяють пояснити поведінку індивідів: “Різного роду загадкові феномени слід розглядати як результат впливу зі сторони факторів контексту або інституційних факторів... В рамках теорії раціонального вибору індивідуальна

поведінка являє собою оптимальну реакцію на умови середовища та на поведінку інших акторів” [8].

У цьому контексті логічним став розвиток в рамках раціонально-інструментального підходу концепції економічного голосування.

М. Льюїс-Бек в книзі “Економіка і вибори: основні західні моделі” [15] звертається до низки економічних показників як детермінант електорального вибору, зокрема розглядає суб’єктивну оцінку економічного розвитку держави. Реальні макроекономічні показники були замінені на суб’єктивну оцінку економічної ситуації виборцями, оскільки, на думку М. Льюїса-Бека, феномен “голосування гаманцем” в країнах Західної Європи після Другої світової війни не був зафіксованим. Дослідник зазначає, що зміна об’єктивних економічних показників не корелюється з голосуванням, а виборці здатні оцінити вплив лише кількох таких показників, а саме – рівня безробіття та інфляції.

Категорія суб’єктивної оцінки економічного розвитку, вибрана дослідником для аналізу дієвості економічних факторів, представлена у трьох вимірах: ретроспективному (оцінка минулого), перспективному (оцінка майбутнього) і афективному (немотивоване подразнення).

Найважливішою, за М. Льюїс-Беком, на відміну, наприклад від М. Фіоріні, є перспективна оцінка дій уряду в економічній сфері, далі йде афективна і лише згодом – ретроспективна. Малоефективність ретроспективних оцінок дій уряду дослідник пояснює невірою громадян у здатність владних органів змінити їхнє фінансове становище (навіть якщо ситуація змінюється на краще виборець не схильний приписувати ці зміни саме діям уряду). Натомість електорат має здатність сподіватися і перспективи економічного розвитку оцінює як такі, що зможуть позитивно відобразитися на його власному фінансовому становищі.

Згідно з дослідженням М. Льюїс-Бека найбільш вагомим економічний мотив є на виборах у США. Вплив економічного мотиву може посилюватися під дією таких факторів як відкритість економіки держави, наявність економічного зростання або його очікування, існування дієздатної правлячої коаліції або однієї правлячої партії. І хоча М. Льюїс-Бек констатує сильний вплив партійної ідентифікації, проте фактор соціальної і релігійної приналежності є значно слабшим, ніж дія економічного чинника. Отже, дослідник констатує вплив економічного фактора на електоральний вибір у вигляді перспективної оцінки майбутнього економічного розвитку.

В іншій знаковій книзі “Прогнозування виборів” М. Льюїс-Бека і Т. Райса [17] можна прослідкувати синтез підходів, зокрема серед факторів електорального вибору називається партійна ідентифікація (характерна для соціально-психологічної теорії) і економічні умови (центральний фактор раціонально-інструментального підходу). Будуючи модель прогнозування президентських виборів, дослідники також вводять такий показник як привабливість кандидата. У даному випадку до уваги беруться фізичні характеристики (зовнішня привабливість), моральні якості та цінності (чесність, відповідальність тощо).

Фактор “економічні умови” в запропонованій моделі розшифровується як успіхи діючого президента в реалізації економічної політики і операціоналізується за допомогою показника зростання валового національного продукту за останні шість місяців у відсотковому відношенні. Для операціоналізації партійної ідентифікації використовується кількість місць, отриманих партією інкумбента на проміжних

виборах в палату представників конгресу. Для опису фактору “привабливість кандидата” дослідники застосовують два показники, а саме: відсоток голосів виборців, що підтримують президента в рік виборів, і показник голосів, отриманих кандидатом на первинних виборах.

М. Льюїс-Бек і Т. Райс застосували розроблену прогностичну модель до аналізу результатів президентських виборів з 1948 по 1988 рік і в 10 з 11 випадків отримали позитивний результат. Цю модель прогнозування виборів вони активно використовували і згодом, досліджуючи американський, французький і британський електоральний процес [16]. Її актуальність також пояснюється можливістю здійснити такий прогноз за півроку до виборів і використати його при плануванні виборчої кампанії.

Загалом вдалих спроб побудувати моделі прогнозування президентських виборів в США було чимало (Е. Тафт, Р. Фейр, Д. Гіббс, Р. Броуді, Л. Сігельман, М. Абрамовітц, Р. Еріксон, Дж. Кемпбелл, К. Уінк). Розроблені в рамках раціонально-інструментального підходу вони пояснювали електоральний вибір дією економічного фактору і намагались здійснити адекватну операціоналізацію поняття. Якість запропонованих моделей визначали за двома показниками, а саме: точністю прогнозу і випереджальним періодом. Зокрема, можливістю здійснити прогноз за півроку до виборів (довгий випереджальний період) відзначались моделі Р. Броуді та Л. Сігельмана, М. Абрамовітца, М. Льюїс-Бека і Т. Райса.

Недоліком прогностичних моделей є доволі вузька сфера їх застосування, оскільки вони спрямовані на прогнозування перемоги чи поразки діючого президента (інкумбента) в США. Спроби застосування їх для прогнозування результатів парламентських виборів в США, а тим більше в країнах Західної Європи вимагає належної операціоналізації понять.

Загалом раціонально-інструментальний підхід до аналізу електорального вибору відкрив нові можливості для аналізу поведінки виборців, проте він характеризувався певними недоліками. Зокрема, розробників моделей раціонального вибору критикували за фактичну неможливість систематичної перевірки їх гіпотез за допомогою емпіричних методів, оскільки моделі були насичені великою кількістю теоретичних елементів, які складно виміряти на практиці. Також до недоліків згаданого підходу належать надмірне перебільшення раціональності індивіда, неможливість пояснити явку на вибори (є зразком нераціональної поведінки з точки зору раціонально-інструментального підходу), неврахування експресивних мотивів голосування, особливостей політичної культури, традицій, інституційних характеристик політичних систем різних країн.

На можливості інтеграції трьох підходів наголошує Г. Голосов: “Можливість синтезу основних напрямів в дослідженні електоральної поведінки виникає завдяки даунсівській ідеї стосовно економії зусиль, пов’язаних зі збором інформації” [2, с. 242]. Згідно такої логіки в рамках раціонально-інструментального підходу цю функцію виконує ідеологія, ретроспективна оцінка дій уряду стосовно економічної політики чи очікування виборців, в межах соціологічного підходу – соціальна приналежність і партійна ідентифікація в рамках соціально-психологічної теорії. У такому випадку відкривається широка можливість побудови інтегративних теорій, які також можуть бути використані для аналізу електоральної участі виборців в нових демократіях, зокрема на пострадянському просторі.

Також значним потенціалом для теоретико-методологічного синтезу, як зазначає російський дослідник А. Мельвіль [5], володіє розроблена в рамках соціально-психологічного підходу, методологія “лійки причиновості”. Ідея звуження фокусу аналізу, що є характерною для лійки, дозволяє поступово проаналізувати всі рівні факторів, врахувавши такі з них як соціополітичні поділи (центральна категорія соціологічного підходу), партійна ідентифікація (розглядається в рамках соціально-психологічної теорії), позиції виборців стосовно окремих питань (в тому числі економічних) тощо.

Запропонована модель дійсно дає можливість інтегрувати детермінанти електорального вибору, вироблені в рамках різних теоретичних підходів. До інших можливих шляхів подолання недоліків класичних моделей відносять врахування характеристик політичного процесу досліджуваних держав, побудову нерекурсивних моделей (вплив факторів в зворотному напрямку), включення в об’єкт дослідження виборців-абсентеїстів.

Отже, для аналізу поведінки виборців в США та країнах Західної Європи були розроблені численні теорії електорального вибору, три з яких отримали статус “класичних” – соціально-психологічна, соціологічна, раціонально-інструментальна. Автори “класичних” електоральних теорій робили висновки в основному на матеріалах дослідження окремих країн. Тому вони не володіють універсальністю і застосовувати їх для аналізу виборів в інших державах слід з обережністю. Подолати цей недолік можна за допомогою створення інтегративних моделей поведінки виборців, що об’єднували б детермінанти електорального вибору характерні для різних підходів. Вважаємо, що значним потенціалом для теоретико-методологічного синтезу володіє модель “лійки причиновості”, розроблена в рамках соціально-психологічного підходу.

Список використаної літератури

1. *Алескерев Ф. Т.* Выборы. Голосование. Партии. / Ф. Т. Алескерев, П. Ортешук. – М. : Академия, 1995. – 211 с.
2. *Голосов Г.В.* Сравнительная политология : учебник / Г.В. Голосов. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Изд-во Европ. ун-та в С.-Петербурге, 2001. – 368 с.
3. *Инглхарт Р.* Культура и демократия / Р. Инглхарт // Политология: хрестоматия / сост. Б.А. Исаев, А.С. Тургаев, А.Е. Хренов. – СПб. : Питер, 2006. – С. 301–312.
4. *Липсет С.* Структуры размежеваний, партийные системы и предпочтения избирателей. Предварительные замечания / С. Липсет, С. Роккан // Полит. наука. – 2004. – № 4. – С. 204–234.
5. *Мельвиль А. Ю.* Опыт теоретико-методологического синтеза структурного и процедурного подходов к демократическим транзитам / Андрей Юрьевич Мельвиль // Полис. – 1998. – № 2. – С. 6–38.
6. *Охременко И. В.* Электоральное поведение : теория вопроса : учеб. пособ. : в 2 ч. / И. В. Охременко. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2002. – Ч.1. – 2002. – 52 с.

7. Рабочие избиратели в странах Западной Европы / [Васильцов С.И., Галкин А.В., Иерусалимский В.П. и др.] ; под. ред. А.А. Галкина. – М. : Наука, 1980. – 437 с.
8. *Цебелис Дж.* В защиту теории рационального выбора [Электронный ресурс] / Джордж Цебелис // Современная сравнительная политология : хрестоматия. – М. : Моск. обществен. науч. фонд, 1997. – Режим доступа : <http://www.auditorium.ru/books/337>.
9. *Швери Р.* Теория рационального выбора : аналитический обзор [Электронный ресурс] / Рольф Швери // Социолог. журн. – 1995. – № 2. – Режим доступа : <http://sj.obliq.ru/article/149>
10. *Berelson B. R.* Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign [Электронный ресурс] / B. R. Berelson, P. F. Lazarsfeld, W. N. McPhee. – Chicago : The University of Chicago Press, 1954. – 395 p. – Режим доступа : <http://books.google.com/books?id=Iux07CCye5QC&printsec=copyright&dq=Voting+Lazarsfeld&hl=ru#PPR17,M>
11. *Campbell A.* Elections and the political order [Электронный ресурс] / Angus Campbell, Philip E. Converse, Warren E. Miller. – New York : Wiley, 1966. – 385 p. – Режим доступа : <http://books.google.com/books?id=Mt-PGAAACA AJ&dq=Campbell+A.+Elections+and+the+political+order&hl=ru>
12. *Downs A.* An economic theory of political action in a democracy / Anthony Downs // The Journal of Political Economy. – 1957. – Vol. 65. – Issue 2. – P. 135–150.
13. *Fiorina M. P.* Voting behavior [Электронный ресурс] / Morris P. Fiorina // Perspectives on public choice : A handbook / ed. Dennis C. Mueller. – New York : Cambridge university press, 1997. – P. 391–414. – Режим доступа : <http://books.google.com/books?hl=uk&lr=&id=IUavB8Ms2E0C&oi=fnd&pg=PA391&dq=Fiorina&ots=AbiRZdChq8&sig=aEnx6Tbc5cV66v-fdsxhJFPvkMU>
14. *Hinich M.* Ideology and the theory of political choice [Электронный ресурс] / Melvin J. Hinich , Michael C. Munger. – Ann Arbor: University of Michigan press, 1994. – 296 p. – Режим доступа : <http://books.google.com/books?hl=uk&lr=&id=JjXGeqnHxWoC&oi=fnd&pg=PR9&dq=Hinich+M.+Munger+M.&ots=zba2lk8nn5&sig=grv7NFFHxk-LnEEaB5TzGtAHoDw>
15. *Lewis-Beck M. S.* Economics and elections: the major western democracy [Электронный ресурс] / Michael S. Lewis-Beck. – Ann Arbor : the university of Michigan press, 1988. – 204 p. – Режим доступа : http://books.google.com/books?hl=uk&lr=&id=rGupSRc_7pEC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Michael+S.+Lewis-Beck&ots=vcBUMBVXe_&sig=uW1sE0XyEz8aHZy6HturQqm0RVo
16. *Lewis-Beck M.S.* Elections forecasting : principles and practice/ Michael S. Lewis-Beck // British Journal of Politics and International Relations. – 2005. – Vol. 7. – P. 145–164.
17. *Lewis-Beck M.S.* Forecasting Elections / Michael S. Lewis-Beck, Tom W. Rice. – Washington : Congressional quarterly press, 1992. – 164 p.

18. The American voter : unabridged edition [Електронний ресурс] / Angus Campbell, Philip E. Converse, Warren Miller, Donald E. Stokes. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 573 p. – Режим доступу : <http://books.google.com/books?id=ActttsAy0qAC&printsec=frontcover&dq=American+Voter&hl=ru#PPPM1>

Стаття надійшла до редколегії 05.04.2013

Прийнята до друку 22.05.2013

THEORETICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS OF THE ELECTORAL CHOICE

Victoria Bun'

*Ivan Franko National University of Lviv
Institute of philosophy, department of theory and history of political science
Universytetska st., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: victoriabyn@mail.ru*

The article represents the research of theories of electoral choice, including three classic - sociological, social-psychological and rational-instrumental. It was proved that in conditions of the political system should be developed the integrative model of the electoral choice on the basis of the methodological instrument called "funnel of causality" which provides narrowing of the research focus which enables to analyze, systematize and integrate step by step diversified factors of the electoral choice. These factors were inherent for sociological, social psychological and rational instrumental approaches.

Key words: the electoral choice, determinants of the electoral choice, funnel of causality, rational choice theory.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ ЭЛЕКТОРАЛЬНОГО ВЫБОРА

Виктория Бунь

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко,
философский факультет, кафедра теории и истории
политической науки,
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина
e-mail: victoriabyn@mail.ru*

Исследовано ряд теорий электорального выбора, в частности три классических – социально-психологическую, социологическую, рационально-инструментальную. Доказано, что в условиях трансформирующихся политических систем целесообразным есть построение интегративной модели электорального выбора на основании методологического инструментария "воронки причинности", которая предусматривая сужение фокуса анализа позволяет систематизировать и интегрировать разноплановые факторы

електорального вибора, присущие социологическому, социально-психологическому и рационально-инструментальному подходам.

Ключевые слова: электоральный выбор, детерминанты электорального выбора, воронка причинности, теория рационального выбора.